

Lärarnas professionalisering

Författare:

Christina Florin

Vi behöver fråga oss vad man menar med begreppet profession och professionell. Det finns yrken som betraktas som professioner i kraft av vissa uppfyllda kriterier. Läraryrket strävar efter att bli en profession och man talar därför om lärarnas professionalisering.

Vad är en profession?

När man i dagligt tal säger att någon är *professionell* menar man att denna person är duktig i sitt arbete eller att hon eller han utför sitt arbete i ett yrkessammanhang där man uppbär lön. Begreppet används gärna om idrottsmän som är anställda av företag eller föreningar i motsats till amatöridrottare som har sporten som en hobby.

Men begreppet profession och professionell är mer komplicerat än så när det används som vetenskaplig term. Enligt den forskningsgren som kallas professionssociologi betecknar *professioner* speciella arbeten som kräver lång specialiserad utbildning och där de yrkeskunskaper man har skall "vila på vetenskaplig grund". Helst skall kunskaperna inhämtas vid universitet eller andra slags högskolor eller fackskolor. Kunskaperna testas sedan genom examina och med hjälp av den kompetens som examensbeviset garanterar kan professionerna kräva monopol på sin tjänstemarknad. Professionerna vill inte att lekmän skall ha inflytande över yrket utan vill helst utöva kontrollen själva genom egna etiska regler. De professionella kräver autonomi och vill ha inflytande över sin egen yrkeskultur.

Vad menas med professionalisering?

Professionalisering är en social process när ett yrke förvandlar sig till profession - en kollektiv mobilisering för att höja statusen och få en bättre samhällsposition.

De två viktigaste faktorerna som skall vara uppfyllda för att ett yrke skall betecknas som fullt professionellt är alltså att yrkesgruppen har en exklusiv *kunskaps* och får kontroll över kunskapsproduktionen - det vill säga att man helst har egen forskning inom området. Det andra villkoret är att gruppen skall kunna utöva så kallad *stängning* - den som inte har rätt examen eller kunskaper kan inte få tillträde till yrket. Till detta behövs goda relationer till staten som legitimerar denna stängning.

Forskningen har angripit de samhällsfenomen som kallas professionalisering på många olika sätt. En tidig ansats var att man utgick från de mer vällyckade professionerna - läkare, jurister och universitetslärare - och sedan försökte hitta gemensamma drag hos alla de yrken som kan räknas till dessa. En annan tradition har varit att man tagit ett större strukturellt grepp om professionerna och placerat in dem i historiska sammanhang där ekonomiska förändringar och institutionella och byråkratiska omställningar har fått bilda utgångspunkt för analysen - till exempel hur läkarkårens

professionella status ökade med de större sjukhusens framväxt vid århundradeskiftet 1900. En tredje forskningsprofil kan urskiljas som har varit mycket vanlig inom svensk historisk professionsforskning. Den går ut på att kartlägga vad professionerna faktiskt gör, vilka *strategier* de använder för att bygga upp sin makt kring sin kunskapsbas, hur de organiserar sig, försöker idealisera (och gärna mystifiera) sitt kunnande så att det blir exklusivt och inger respekt hos allmänheten. De försöker också styra utbildningen och nyrekryteringen, så att det drar till sig de bästa och mest lämpade kandidaterna.

Lärarkårens professionalisering

Hur kan lärarkårens historia analyseras i ett professionaliseringsperspektiv? Läraryrket som profession låter sig inte fångas på något enkelt sätt därför att gruppen som helhet är så heterogen och har bestått av en sådan brokig skara människor. Lärarna har haft olika bakgrunder och förutsättningar. De har rekryterats från olika samhällsklasser, varit av olika kön, undervisat på olika stadier och haft elever i olika åldrar, i olika ämnen och på olika slags linjer. De har haft tjänster i olika geografiska områden, styrts av olika läroplaner, myndigheter och huvudmän, fått olika lärarutbildning och använt olika professionella och fackliga strategier. Kort sagt lärarnas professionella historia är ett virrvarr av olika berättelser som skiftar efter tid och rum och efter kulturella, politiska och ideologiska paradigmer. Därför måste man, när man talar om lärarnas professionalisering, specificera vilken lärarkategori man menar och situera kunskaperna i den historiska kontexten.

Nedan följer några brottstycken i lärarnas professionaliseringsprocess. Det är nödvändigt att göra ett urval bland alla de olika slags lärare som funnits. Här kan tyvärr inte förskollärare, småskollärare, facklärare eller speciallärare behandlas. Vi utgår från folkskolans lärarkår - ett yrke som växte fram i samband med folkskolans etablering i mitten av 1800-talet. Därefter följer en beskrivning av en lärargrupp som redan från början var en professionell kår – läroverkslärarna – men vars professionella identitet förändrades drastiskt i början av 1900-talet och även i samband med skolreformerna på 1960-talet.

Del II: Folkskollärarnas professionalisering

De första lärarna i folkskolan var långt ifrån en typisk profession i den bemärkelse som skissats ovan. När yrket kom till hade det så gott som ingen status alls. Ingen exklusiv kunskapsbas. De kunde inte göra anspråk på att sitta inne med sådana specialistkunskaper som motiverade ett kunskapsmonopol.

De var inordnade i ett komplicerat nätverk av kontroller från stat, kyrka och kommun och de hade ingen makt över vad de skulle undervisa eller vilka de undervisade. Inte heller hade folkundervisningen till att börja med någon anknytning till forskningen vid universitet och högskolor. Folkskollärarnas sociala bakgrund i bondeklassen eller den lägre medelklassen var också en belastning för en kår som ville framåt. Att inte ha rätt bildning upplevdes som ett handikapp. De flesta undervisade fattiga bondbarn på landsbygden i kalla och dragiga skolhus och levde under små omständigheter. Men det krävdes ändå viss utbildning för att bli lärare i folkskolan och folkskollärarseminarier – både manliga och kvinnliga – etablerades i samma takt som folkskolan byggdes ut. Det fanns en grund att stå på för ett professionellt projekt.

Lärarnas organisering – ett led i professionaliseringen

Det finns många tecken på att folkskollärarna tidigt strävade efter att lyfta sig uppåt som grupp. Man bör alltså skilja mellan att redan *vara* en profession och att *handla* professionellt, det vill säga använda professionella strategier. Det sistnämnda gjorde lärarna i folkskolan.

Föreningarna

De visade en beundransvärd aktivitet. De slöt sig först samman i olika föreningar både på lokal, regional och nationell nivå. I dessa föreningar togs både metodiska och pedagogiska frågor upp till diskussion liksom de stora ideologiska frågorna om förhållandet mellan skola och samhälle och fackliga frågor om löner och arbetsförhållanden. Regelbundet återkommande var de allmänna svenska folkskollärarmötena som samlade stora skaror av lärare och skolfolk från hela Sverige. Redan 1880 bildades en svensk riksorganisation – *Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening* (SAF) – en viktig markering av att nu fanns ett gemensamt kårintresse gentemot statliga och kyrkliga myndigheter. På detta sätt visade man utåt att lärarna i hela landet började känna sig som en kår med en gemensam identitet. Lärarna hörde till de tjänstemän som tidigast organiserade sig.

Tidningarna

Ett professionellt projekt kan få större genomslag om gruppen syns och hörs. Det underlättades genom att skoltidningar startades i stor skala av olika lärargrupper och föreningar. Den största och viktigaste blev *Svensk Läraretidning*.

Målmedvetet arbete för kvalitet i utbildningen

Folkskollärarna arbetade långsiktigt efter ett slags programtänkande – det politiska programmet – att göra folkskolan till en grundskola för alla samhällsklassers barn, det kulturella programmet – att förbättra folkskolan och göra henne till en viktig kulturinstans där alla barn fick god grundläggande utbildning och medborgarkunskap, utbildningsprogrammet – att förbättra seminarierna och lärarnas utbildning och knyta utbildningen till pedagogisk vetenskap. De arbetade således mycket efter principen att förbättra skolan för att höja sin egen ställning som professionell kår.

Lärarna hade stort inflytande på utvecklingen

Till stora delar lyckades detta första professionella projekt även om aldrig folkskollärarna blev en fullvärdig profession som läkarna eller juristerna. Det stora utvecklingsarbete som skedde inom folkskolan fram till år 1919 hade folkskollärarna varit med om att sätta sin prägel på, till exempel seminariereformen, folkundervisningskommittén, lärarlönenämnden och skolöverstyrelsen. I riksdagen satt 13 folkskollärare – de flesta återfanns inom Andra kammarens vänsterblock, det vill säga bland liberaler och socialdemokrater. Lärarorganisationens topp var en del av den offentliga förvaltningen och statliga skolbyråkratin. Folkskollärare blev undervisningsråd, folkskoleinspektörer, riksdagsmän och en hade till och med blivit ecklesiastikminister (skol- och kyrkominister). Folkskollärarna deltog i det offentliga samtalet, i det politiska livet, i hembygdsrörelsen, i folkrörelserna, i kulturlivet och gjorde därmed sin egen grupp och folkskolan synliga. Vid sidan om den rent professionella strategin - att höja kårens kunskapsnivå - använde de alternativa strategier som kunde kallas politiska - att få inflytande över skolan på politisk väg.

Seminarierna blev plantskolor där den kulturella kompetensen odlades och den fyra år långa utbildningstiden svetsade samman gruppen och stärkte den professionella identiteten. Mycket god draghjälp hade också folkskollärarna av att deras tjänster kom att behövas i nationsbyggandet när Sverige skulle formas till en modern nationalstat vid förra sekelskiftet. Folkundervisning var inte bara ett sätt att lyfta befolkningen från mörker och okunskap utan också ett sätt att styra befolkningen och skapa en utbildningsbar medborgare som kunde ta ansvar. Folkskolan och dess fostrande lärare och lärarinnor kom att bli ett viktigt led i moderniseringsprocessen och i formeringen av Sverige och ett svenskt medborgarskap. Denna process stärkte professionaliseringen.

Del III: Läroverkslärarnas professionalisering

En helt annan utgångspunkt för sitt professionella projekt hade lärarna i de statliga gossläroverken - läroverkslärarna. Deras uppgift - att utbilda landets blivande manliga elit - gjorde att de hamnade högt på prestigeskalan och som statens ämbetsmän deltog också dessa lärare i skapandet av en borgerlig, nationell värdegemenskap.

De hade redan från början de karaktäristiska drag som kännetecknade en profession – hög akademisk utbildning och hög status. I de städer som hade läroverk utgjorde läroverkslärarna en grupp med stort inflytande i lokalsamhället och med en synlig plats forskning och bildningsverksamhet.

Yrkesetiken präglad av andliga värden

Hur såg den professionella etiken se ut hos dessa män som i sin tur skulle forma Morgondagens män? 1800-talets läroverksstadgor visar en anmärkningsvärd stabilitet över tid i kraven på läroverkslärarens karaktärsegenskaper. Gudsfruktan, goda seder, plikttrohet, allvar och fasthet i karaktären var viktiga läraregenskaper. Lärarna skulle också vinna ungdomens aktning och tillgivenhet och hysa kärlek till eleverna. Deras handlade skulle styras av redlighet, saktmod och rättvisa.

Det fanns alltså sedan lång tid tillbaka en slags professionella etiska regler inom kåren som de som ämbetsmän hade svurit ed på att hålla sig till och kollegiet i skolan fungerade som en kontrollinstans för att dessa regler hölls levande. Läraridentiteten var knuten till ett äldre samhälles andliga elit.

Kåren ohotad av intrång från outbildade

Det fanns inte heller några allvarliga hot mot läroverkslärarkåren från andra yrkesgrupper som försökte tränga sig in på deras marknad under större delen av 1800-talet. Värre blev det ju närmare 1900-talet vi kommer.

Läroverken – en institution med hög status

Läroverkens lektorer och adjunkter hade lång akademisk utbildning och utgjorde ett synligt och viktigt inslag i stiftsstädernas bildningsborgerskap. Många var docenter eller doktorer. Gränserna mellan en läroverkslärare och en universitetslärare var flytande.

Kunskapsbasen var således exklusiv och stod oemotsagd under 1800-talets första hälft. Många var blivande präster och såg läroverkstjänstgöringen som en väg till prästyrket - student, lärare, präst var en vanlig bildningsgång under 1800-talet. Lektorerna i stiftsstäderna var självskrivna medlemmar i domkapitlen och läroverkskollegiet var statlig remissinstans i viktiga skolfrågor. Läroverket, kyrkan och

universiteten bildade en treenighet med en andlig enhetskultur i grunden som vilade på starka institutionella strukturer.

Latingymnasiet och gamla tiders bildnings- och yrkesideal ifrågasätts

Under andra hälften av 1800-talet omvandlades dock även den högre utbildningen i Sverige i takt med att ett mer sammanhållet utbildningssystem växte fram. Det betydde att en modernare lärarprofession utvecklades även i läroverken. Yrket påverkades av det förändrade kunskapsideal som industrialisering och modernisering förde med sig, det vill säga många skolreformatörer och politiker ville att de klassiska språken skulle bytas mot moderna språk och medborgarämnena som historia, geografi och statskunskap skulle öka på latinets och kristendomsämnets bekostnad. Ett nytt mer sekulariserat lärarideal tog form vid sekelskiftet 1900 allteftersom ett äldre samhälles maktrelationer förändrades. Denna omvandling fick betydelse på olika sätt för läroverkslärarnas professionella profil.

Undervisningen kom alltmer att vila på vetenskaplig pedagogisk grund i stället för en gammaldags idealistisk uppfattning att undervisning och pedagogik var en skön konst som låg i lärarens karaktär och vilja.

Läroverkslärarna identifierade sig mer som ämnesspecialister än som lärare

Men utvecklingen mot en modernare profession inom läroverkslärarkåren gick trögt. Det var svårt för många att släppa banden till kyrkan eftersom den organisationsformen också gav maktfördelar. Men även andra hinder förelåg. Läroverkslärarna hade ingen gemensam lärarutbildning och på så sätt skilde de sig på en viktig punkt från folkskollärarna som sammansvetsades under fyra års gemensam utbildning. Varje kollegierum i en läroverksstad blev en samlingsplats för en skara individualister, som hölls samman av att de flesta var akademiker, men där var och en hade närmare anknytning till sitt universitetsämne än till sitt lärarkollektiv. Många höll kontakten med universiteten och forskningen. De identifierade sig mer som kemister, biologer, filologer eller historiker än som lärare.

En heterogen kår

Kåren var också i andra avseenden heterogen. Lektorer och adjunkter drog inte alltid åt samma håll. Läroverkslärarna var få och utspridda över hela landet vilket försvårade organisering. Som medlemmar av den traditionella ämbetsmannakåren hade de en djupt rotad ovilja mot just kollektiv organisering. De försökte blunda för en verklighet där latinskolan alltmer började framstå som anakronistisk.

En ny yrkesidentitet växer fram

Vid 1800-talets slut uppträdde emellertid läroverkslärare som inte satte en prästkarriär främst. Alltför blev lärare på heltid och gjorde en livskarriär inom yrket. Andelen teologer i kåren sjönk. Examen just vid filosofisk fakultet blev den vanliga i stället för en teologisk examen. Banden med kyrkan lossnade allteftersom och nya akademiska

discipliner som litteraturhistoria, naturvetenskap, geografi och moderna språk blev företrädare i lärarrummen via lärare med andra slags ideal. Representanter för den naturvetenskapliga och reala bildningen kom att ingå i de förtrupper för läroverkslärarkåren som förespråkade en ny slags sekulariserad professionalism, mer lierad med staten.

Yrkesfrågorna synliggjordes – en professionalisering tog fart

Andra tecken på att en kollektiv process hade startat inom kåren var alla de pedagogiska tidskrifter som såg dagens ljus. I dessa tidskrifter ventilerades aktuella skolpolitiska frågor, men de var också en arena där en annan professionell etik formulerades. Allt detta var ett led i uppbyggnaden av gemensamma kulturella koder och en inre kollegial kontroll av yrkeskårens medlemmar. Som ett led i detta fungerade också de regelbundet återkommande lärarmötena där skolpolitiska och fackliga frågor fick stort utrymme. Med uppkomsten av teorier kring undervisning uppstod också en pedagogisk diskurs. Lärarmötena blev ett forum för ett offentligt samtal kring undervisningsfrågor. Vi märker i protokollen från lärarmötena hur just ett vetenskapligt tänkande kring undervisningsmetoder och teorier började få fäste. Lärare började bli professionella ”på vetenskaplig grund”.

Läroverkslärarna organiserar sig enligt strikta regler

Ett annat led i professionaliseringsprocessen var försöken att bilda en gemensam riksorganisation. År 1884, fyra år efter att folkskollärarna gick samman, kunde stadgarna för *Svenska Läraresällskapet* fastställas. Endast ordinarie lärare vid läroverken fick tillträde - således inga folkskollärare, inga präster, inga ingenjörer, inga övningslärare, inga officerare - även om de tjänstgjorde vid läroverken. Man markerade på detta sätt vilka som tillhörde reviret och vilka som stod utanför - en form av medveten professionell stängning.

Omdefiniering av yrkeskårens roll blev nödvändig

Man frågar sig varför läroverkslärarkåren trots allt motstånd ändå till slut gick med på en modernare form av professionalism utanför kyrkans hägn. Vad hade hänt?

Statsmakten, som nu alltmer började bäras upp och påverkas av nya samhällsklasser med andra slags bildningsbehov och samhällsideologier, hade möjligheter att tvinga den motvilliga kåren till vissa eftergifter på politisk väg. Om inte läroverkets lärare ändrade uppfattning när det gällde till exempel de klassiska språkens och kristendomsämnets framtida ställning hotade man med vidare frysning av lönerna och en utbyggnad av läroverken där realämnen och moderna språk fick större plats och där de gamla klassiska språken skulle så gott som försvinna. Andra hot var den växande folkskollärarkåren som visade sin styrka genom att föreslå en helt ny skolform, bottenskolan eller grundskolan, och som kunde få politiskt gehör. Kvinnliga lärare och kvinnliga elever började göra anspråk på att få tillträde till läroverken, en process som väckte enormt stort motstånd inom kåren. Lägre tjänstemannagrupper ville också utnyttja de gamla läroverken för sina barns behov och krävde de klassiska språkens nedtoning. Kort sagt – den gamla läroverksläraridentiteten var förlorad och de kunde inte längre stänga till sin profession – trycket runt omkring var för stort. Det gick inte

längre gick att få inflytande via de traditionella kanalerna - kyrkan, domkapitlen eller förstakammarkonservatismen. Nu gällde det vinna eller försvinna

Inför alla dessa överhängande faror kapitulerade läroverkslärarkåren och de började i stället arbeta aktivt för att omdefiniera sin egen roll som yrkeskår. I stället lierade de sig med den politiska liberalismen och den nya statliga byråkratin och gav upp klassiciteten och den traditionella ämbetsmannaskolan. År 1913 bildades *Läroverkslärarnas riksförbund* - en organisation som förenade en professionell strategi med en mer facklig profil. Denna organisation kom efter läroverkets nedläggning på 60-talet att kallas *Lärarnas riksförbund*, LR.

Del IV: Hur gick det sen? Högre professionell status för lärarna eller avprofessionalisering?

Stora skolförändringar skedde på 1960-talet när grundskolan och nya gymnasieskolan byggdes upp och nya läroplaner fastställdes. Välfärdsstaten skulle förverkligas bland annat med hjälp av demokratiska skolformer och ett mer komplext arbetsliv ställde större krav på medborgarnas allmänna bildning och kompetens. Äntligen skulle skolmannen Fridtjuv Bergs gamla idé om en gemensam enhetsskola för alla samhällsklasser bli verklighet. Skolplikten förlängdes och en nioårig grundskola blev obligatorisk.

Sverige var efter andra världskriget mitt i en viktig ekonomisk och politisk omvandlingsprocess där staten ville bryta ner gamla utbildningsstrukturer och forma nya institutioner. Flickskolan, folkskolan och läroverket skulle ersättas av nya skolformer som bättre svarade mot demokratiska jämlikhetsideal. Erfarenheten av totalitära system under kriget hade visat på följderna av den "svarta" pedagogiken. Nu skulle teoretiska och yrkesförberedande linjer samsas under samma tak för att överbrygga motsättningarna mellan olika samhällsskikt och hierarkiska strukturer. Den gamla studentexamen med särskilda provtillfällen togs bort. Skolan skulle ställas i framstegets och modernitetens tjänst och den sammanhållna skolan fungera som ett instrument för social utjämning.

Nya undervisningsmönster, nya metoder och nya lärarroller blev aktuella när massutbildning på ett högre plan skulle genomföras. Lärarna måste lära sig att möta andra verkligheter i klassrummen. Skolväsendet systematiserades till ett sammanhängande helt och staten tog ett fastare grepp om hela systemet med starkare centralstyrning av mål, läromedel och kursplaner. Återigen måste lärarkårens funktioner och utbildning stöpas om för att fungera i en ny tid. Vad kom sålunda centralstyrningen att betyda för lärarkårens professionella projekt? Blev lärarna mer professionella eller mindre? Vilket anseende och samhällsställning fick lärarna i ungdomsskolan efter de stora skolreformerna på 60-talet?

Det går egentligen inte att ge ett rakt och enkelt svar på dessa frågor. Utvecklingen pekar åt olika håll och forskarna är ingalunda eniga. De strukturella förändringar som skett under de hundra år som gått sedan folkskollärare och läroverkslärare hade stora framgångar i sitt professionella projekt ändrade förutsättningarna för kåren vilket försvårar jämförelser mellan förr och nu. Nya strukturer och ideologier inom arbetsliv, teknik, en globaliserad marknad och byråkrati har gett oss ett helt nytt professionellt landskap att vandra i.

Det betyder att andra kriterier på vad som skall räknas som en profession måste tas med i analysen när dagens kunskapsyrken skall granskas, menar historikern Rolf Torstendahl i en aktuell artikel. De strategier som räknades som professionella under första hälften av 1900-talet är inte längre lika giltiga i vår egen tid. Den *autonomi* som de tidiga professionella yrkena lyckades erhålla kan inte förvärras på samma sätt idag

för yrkesgrupper som söker en professionell identitet. Sjuksköterskor, IT-tekniker, skatteexperter eller poliser befinner sig i dagens arbetsliv inom stora organisationer med vinstgivande syften och även om deras insatser är viktiga för samhället styrs de av andra krafter än tidigare. Över dem står "marknaden" eller "skattebetalarna" som kräver rationalitet och kostnadseffektivitet framför professionens status och autonomi. Detta innebär att de "gamla" professionsteorierna måste omformuleras.

Samma utveckling inom sin profession har lärarna inom ungdomsskolan gått till mötes när avregleringar, nya styrformer, decentralisering och privatiseringar genomförts i deras yrkesvärld. En devalvering av lärarnas kunskapsbas gentemot andra grupper har också blivit tydlig. Högskoleväsendets utbyggnad har fört med sig att hälften av landets unga befolkning går till högskoleutbildning. Just lärarnas tidigare kunskapsövertag och tolkningsföreträde gentemot föräldrar och politiker är därför inte längre en realitet utan lärarna måste i dagens skola lyssna på föräldraopinioner och massmedierna vilket försvårar det offentliga samtalet för kåren. Skolan och lärarna har dessutom under lång tid bombarderats av kritik från medierna som har kunnat hävda osakliga påståenden utan att bli motsagda. Detta har urholkat expertstatusen och respektabiliteten för kåren.

Det finns också andra tecken som tyder på en ny situation för lärarna vilket hänger ihop med deras relation till staten och politiken. Pedagogerna Ingrid Carlgren och Ference Marton anser till exempel att läraryrket drabbades av vad de kallar avprofessionalisering mellan 1950 och 1980. Forskningsmöjligheterna för lärare togs bort och i stället "lärarsäkrades" undervisningsmaterialet, dvs läromedlen inriktades mot mer av självstudier och "ifyllnadsövningar" vilket gjorde lärarens expertroll mer diffus. Den egna kontrollen över fortbildningen försvann och makten över lärarnas arbetsvillkor låg främst hos politiska organ och administrativa instanser, inte inom professionen. Undervisningsinnehållet var reglerat i detalj i olika nationella planer och yrkesgrupper utanför skolan fick större inflytande över lösningar på skolans problem. Samtidigt stärktes lärarnas fackliga möjligheter genom att kåren fick full förhandlings- och konflikträtt 1966 vilket betydde att de blev en motpart i förhandlingar och inte längre var statens förlängda arm. Ett flertal längre strejker förekom också vilket signalerar att fackligt agerande blev viktigare än kunskapsutvecklingen som norm inom lärarorganisationen.

Flera lärarförbund gick på 1960-talet ihop till en mer enhetlig och rationell organisation - *Sveriges Lärarförbund (SL)* - för att bli konkurrenskraftiga gentemot staten. Ett professionellt bakslag var när detta förbund 1969 gick med på att medlemmarna inte längre behövde ha lärarexamen för att vara med i förbundet. Då erkändes den fackliga linjen som viktigare än den professionella. Lärarens gemensamma kunskapsbas var inte längre målet och deras stängningsmöjligheter - att utesluta utbildade från yrket - ansågs tydligen inte nödvändigt. År 1991 gick SL samman med Facklärarförbundet och *Lärarförbundet* bildades.

Den andra stora lärarorganisationen *Lärarnas Riksförbund (LR)* bestod mestadels av adjunkter på högstadiet och gymnasielärare. När staten började diskutera en decentralisering av skolan, den s k kommunaliseringen, under 1980-talet argumenterade dessa lärare under lång tid mot en sådan utveckling – ja gick till och med i strejk mot förslaget. LR ansåg att lärarnas professionella enhetlighet skulle splittras om skolan decentraliserades. Att ha staten i ryggen var en slags garant för lärarprofessionens legitimitet och ett kommunalt egenintresse kunde ta över hand om kommunen blev

skolans huvudman. Den gemensamma identiteten skulle gå förlorad när inte skolan längre var ett nationalstatligt styrt projekt. I samband med att staten överlämnade ansvaret för ungdomsskolan till kommunerna under 80-talets slut började forskare, administratörer och politiker i stället att *tala* om lärarna som en professionell kår – en mer medveten professionell *diskurs* växte fram. Även lärarförbunden anslöt sig till denna och ville åstadkomma en rörelse för professionalisering och en höjning av läraryrkets ställning.

I denna process ingår klassiska professionella strategier. Där finns en önskan om egen forskning utifrån lärarnas behov, en lärarauktorisering, formulering av etiska regler, kontroll över yrkets kunskapsbas och rätten till inre kontroll, att få utvärdera sig själva. Vissa uppgifter skall bara få utföras av auktoriserade lärare, det vill säga en plädering för att stängningsmekanismer skall införas igen. Båda förbunden godtar nu också individuell lönesättning och medger att lärarkåren inte längre skall utbildas som enhetslärare med betalning efter lönegrader utan framhåller vikten av att det finns olika kompetenser inom kåren och olika behov efter vilket stadium man undervisar. Lärarna skall värderas efter förtjänst även om det innebär att löneskillnader uppstår mellan individer som gör samma jobb. "Olikhet driver utveckling" ingår nu som en del av både LR:s och Lärarförbundets policy - allt ett led i ett professionellt tänkande, menar Sofia Persson i en ny avhandling om läraryrkets historia.

Utbildningsfrågorna är förstås centrala i denna diskussion. Utbildningen skall ju ge en socialisation in i det kommande yrket och etik och under utbildningstiden skall den blivande läraren sättas in i yrkeskulturen på den nivå hon eller han skall undervisa. Problemet är bara att lärarutbildningen inte styrs av lärarna själva, utan det är staten som genom riksdagen använder lärarutbildningen som medel att styra skolan och dess världsbild. Det betyder att olika politiska, ekonomiska och samhällsteoretiska vindar får genomslag i synen på lärarnas uppdrag och samhällsfunktion. Och i den snabba samhällsförändring som nu sker blåser det från många håll på samma gång.

Pedagogen Owe Lindberg som studerat dessa utredningar menar att lärarna strax efter andra världskriget var framtidsagenter som skulle stå för utveckling och förändringsarbetet i skolan. De var knutna till nationalstaten och skulle vara spjutspetsar mot framtiden och skapa goda medborgare. Mot slutet av 1900-talet, i ett mer kunskapskritiskt paradigm, har lärarna fått rollen som de som skall hjälpa eleverna att anpassa sig efter utvecklingen. Han eller hon skall kunna möta det föränderliga och bistå eleverna med detta. Lärarens roll som expert på specifika saker blir allt mindre exklusiv. I stället skall läraren *lära ut hur man lär sig* och måste förtjäna sin egen roll och auktoritet, inte bygga på lärarkårens historiska roll, identitet och värdegrund. Den professionella läraren har snarare blivit den postmoderna läraren som rotlös famlar efter Sanningen med stort S eller Metoden med stort M som inte tycks existera.

Sverker Lindblad och Finn Calander ser en liknande utveckling, men i deras tolkning går lärarnas identitetsformering inte riktigt åt samma håll som i Lindbergs undersökning. Dagens lärare har hamnat mitt i korselden mellan ett starkt föränderligt samhälle och statens legitimitetskris, menar de två. Lärarna lever i en helt annan situation idag än bara för tio, tjugo år sedan. Yrket drabbas av ständiga utmaningar och läraren har på senare år fått vad de kallar en *prestationsidentitet*. Hon eller han skall möta konkurrensen från en hotande omvärld, ansvara för kvalitetsgranskningar och se till att svenska barn klarar sig bra i internationella mätningar. Skolan influeras av nya styrningsmodeller som new public management där individualism, det fria

skolvalet, friskolor och marknadsutsättning råder. Läraren och staten står inte lika stabilt enade som förr när skolan "avpolitiserar", och andra styrmekanismer tar över. Andra grupper av studenter, många från studieovana hem, söker sig till läraryrket - studenter med andra ambitioner än tidigare generationers lärare.

Hela utvecklingen är svår att få grepp om. Det borde vara en självklarhet att läraren får en viktig roll i det nya kunskapssamhället. Men det verkar inte hjälpa att lärarutbildningen tydligare har ställts på vetenskaplig grund, att särskilda utbildningsvetenskapliga institutioner inrättats och att utbildningstiden förlängts – allt med avsikt att göra yrket mer professionellt. Det verkar som de gamla strategierna inte biter. Möjligen har vi stirrat oss blinda på felaktiga kriterier för vad professionalisering är idag. En undersökning som mer tog fasta på andra faktorer, på lärarnas inre skolliv, arbete och möjligheter *inom* professionen, skulle kanske ge andra resultat.

Läs mer

Calander, Finn & Lindblad, Sverker (2005) "Nu var det 2030", *Pedagogiska magasinet*, nr 1.

Florin, Christina & Johansson, Ulla (1993) *"Där de härliga lagrarna gro..." Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*. Tidens förlag: Stockholm.

Florin, Christina (1987) *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå universitet: Umeå.

Lindberg, Owe (2005) "Vad är det för mening med lärarna?", *Pedagogiska magasinet*, nr 1.

Lindblad, Sverker (1994) *Lärarna - samhället - och skolans utveckling*. HLS-förlag: Stockholm.

Persson, Sofia (2008) *Läraryrkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige 1800-1900*. Göteborgs universitet: Göteborg

Sparrlöf, Göran (2007) *"Vi manliga lärare": Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden, 1920-1963*. Linköpings universitet: Institutionen för beteendevetenskap och lärande.

Torstendahl, Rolf (2008) "Har professionerna sin framtid bakom sig - eller har de bytt innehåll?" I: *Att göra historia. Vänbok till Christina Florin*, Red. Maria Sjöberg & Yvonne Svanberg. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikeltitle, www.lararnashistoria.se, 2010.